

Erzurum'un Girişimcilik, Yenilik ve Ekonomik Durumunun Analizi

Analysis of Entrepreneurship, Innovation and Economic Situation of Erzurum

İsmail DEMİRDAĞ

Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve
Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü, Erzurum, Türkiye

Öz

Keynesyen refah devleti anlayışının terk edilmesinin ardında içsel büyüme modellerine göre şekillenen yeni bölgesel kalkınma politikalarının öncelikli amacı; uzunca bir süre göz ardı edilen bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesidir. Küreselleşmeyle birlikte artan rekabet, bölgeleri öz kaynaklarını daha etkin kullanmaya itmişti. Bu anlamda son yıllarda artan sayıda araştırma, bölgesel girişimciliğin bilginin yayılımı, istihdam, yenilikler ve teknolojik gelişmedeki rolüne dikkat çekerek, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma için kritik bir öneme sahip olduğunun altını çizdi. Fakat yapılan çalışmalar her bölgedeki girişimcilik düzeyinin, dolayısıyla ekonomik gelişmişlik seviyesinin aynı olmadığını ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, girişimciliği teşvik eden ve yüksek düzeyde girişimciliğe sahip bölgeler, genelde daha yüksek ekonomik kalkınma seviyesine sahiptir. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, sosyo-ekonomik açıdan Türkiye'nin çoğu iline göre daha geride olan Erzurum ilinin ekonomik yapısını tarihsel olarak analiz etmektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise Erzurum'un mevcut ekonomik durumu ile girişimcilik ve yenilik kapasitesi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çeşitli kurumlardan elde edilen veri setlerini tablolar ve grafiksel görsellere dönüştürerek inceleyen bu çalışma, Erzurum'un girişimcilik ve yenilik kapasitesinin mevcut ekonomik durumunun oluşmasında etkili olup olmadığını tartışmaktadır. Elde edilen bulgular önceki araştırmaları destekler nitelikteydi. Sonuçlar, Erzurum'un ekonomik büyümenin temel faktörleri olarak yaygın kabul gören girişimcilik ve yenilikler açısından ülke ortalamasının oldukça altında bir kapasiteye sahip olduğunu ve dolayısıyla daha düşük ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olduğunu ortaya koydu.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, yenilik, bölgesel ekonomik kalkınma

ABSTRACT

Behind the abandonment of the Keynesian welfare state understanding, the primary purpose of new regional development policies shaped according to endogenous growth models is to mobilize regional potentials that have been ignored for a long time. Increasing competition with globalization pushed the regions to use their own resources more effectively. In this sense, an increasing number of studies in recent years have highlighted the role of regional entrepreneurship in the dissemination of knowledge, employment, innovations and technological development, and underlined that it has a critical importance for sustainable economic growth and development. However, studies have shown that the level of entrepreneurship and therefore the level of economic development in each region is not the same. In other words, regions that encourage entrepreneurship and have a high level of entrepreneurship generally have a higher level of economic development. In this context, the aim of this study is to analyse the economic structure of Erzurum, which is socio-economically behind most of Turkey's provinces, historically. Another aim of the study is to examine the relationship between the current economic situation of Erzurum and its entrepreneurship and innovation capacity. This study, which examines the data sets obtained from various institutions by converting them into tables and graphical visuals, discusses whether the entrepreneurship and innovation capacity of Erzurum is effective in the formation of its current economic situation. The obtained findings supported previous studies. The results clearly revealed that Erzurum has a capacity well below the country average in terms of entrepreneurship and innovations, which are widely accepted as the main factors of economic growth, and therefore has a lower level of economic development.

Keywords: Entrepreneurship, innovation, regional economic development

Geliş Tarihi/Received: 13.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 26.07.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 21.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

İsmail DEMİRDAĞ

E-mail: idemirdag@atauni.edu.tr

Cite this article as: Demirdağ, İ. (2022). Analysis of entrepreneurship, innovation and economic situation of Erzurum. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 6(2), 68-77.

Giriş

Bölgesel ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine yapılan çalışmalar, her bölgenin aynı rekabet gücüne sahip olmadığını, bazı bölgelerin diğerlerine göre daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır (Bulmuş & Polat, 2020). Araştırmalar, ortaya çıkan bu farklılıkları coğrafi koşullar, ulaşım ve iletişim alt yapısı, sanayileşme, sermaye birikimi, beşerî sermaye, sosyal sermaye, teknolojik kapasite ve kurumsallaşma gibi çok sayıda bölgesel özellikle açıklamaya çalışmaktadır (Armington & Acs, 2002; Demirdag, 2015; Karlsson, 2012). Bunun yanında, artan sayıda araştırma bölgesel istihdamın, teknolojik ilerlemenin, bilginin, yeniliklerin, büyümenin ve kalkınmanın temel kaynağı olarak yaygın kabul gören girişimciliğin, bölgeler arası farklılıkların açıklanmasında kilit rol oynadığını ileri sürmektedir (Bennet, 2019; Demirdag & Eraydın, 2021; Dvouletý, 2017; Stam, 2015). Böylelikle son yıllarda, çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan devlet bölgesel girişimciliği teşvik etmek ve desteklemek için çeşitli politika araçlarını açıklamışlardır.

Bu çerçevede bu çalışma, Türkiye'nin önemli kentlerinden biri olan Erzurum'un girişimcilik gelişiminin tarihsel analizi yapmayı amaçlamaktadır. Erzurum tarihsel ve coğrafi olarak önemli ve stratejik bir kavşak noktasında yer almaktadır ancak buna rağmen, Türkiye'deki çoğu kente kıyasla daha düşük bir ekonomik gelişmişlik düzeyine sahiptir. Benzer şekilde, Erzurum Türkiye'de üniversitenin kurulduğu ilk kentlerden biri olmasına ve 2012 yılından beri de büyükşehir belediyesi statüsünde yer almasına rağmen demografik, sosyal ve ekonomik anlamda önemli sorunlarla boğuşmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma çeşitli veri setlerini ve analiz yöntemlerini kullanarak Erzurum'un mevcut girişimcilik ve yenilik kapasitesini incelemeyi hedeflemektedir. Böylelikle bu araştırma, girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin bölgesel kalkınma için ne denli önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın geri kalanı dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm girişimciliğin bölgesel ekonomik kalkınmadaki rolüne ve önemine odaklanmaktadır. Ayrıca bu bölüm Türkiye'deki mevcut durumu da değerlendirmektedir. Üçüncü bölüm araştırmanın yöntemine odaklanırken, dördüncü bölüm ise ilin ekonomik, girişimcilik ve yenilik düzeyini analiz etmektedir. Son iki bölüm ise çalışmanın genel değerlendirmesine ve sonuçlarına yer vermektedir.

Girişimciliğin Bölgesel Ekonomik Kalkınmadaki Rolü ve Önemi

Son yıllarda artan sayıda araştırmacı, girişimciliğin bölgesel ekonomik büyüme ve kalkınmadaki rolüne dikkat çekmiştir (Demirdag & Eraydın, 2021; Lee ve ark., 2021; Lortie ve ark., 2019; Teixeira ve ark., 2018).

Ekonomik büyüme tasarruf eğilimi, eğitim, iklim, altyapı yatırımları, beşerî sermaye, sosyal sermaye ve teknolojik gelişmeler gibi birçok faktöre bağlıyken, girişimcilik ekonomik büyüme için öne çıkan bir başka faktör olmuştur (Nazir, 2012). Porter'in (1990) ifadesiyle, ekonomik kalkınmayı etkileyebilecek çok sayıda ekonomik ve ekonomik olmayan faktör vardır, ancak girişimcilik ulusal avantajın kalbinde yer almaktadır.

Bu anlamda, girişimciliğe dayalı çalışmaların büyük çoğunluğu, girişimciliği bölgesel ekonomik kalkınmanın önemli bir itici gücü olarak tanımlamıştır (Audretsch, 2012; Urbano & Turró, 2013; Wennekers ve ark., 2005). Özellikle 1980lerden sonra, yeni firma oluşumu ve girişimcilik çeşitli politika belgelerinin yanı sıra bölge

biliminin ve bölgesel kalkınmanın yeni fenomenleri olmuştur (Stemberg, 2012).

Ancak tarihsel olarak incelendiğinde, girişimciliğin bölgesel kalkınmadaki rolünün zamanla önemli değişimler sergilediği görülmüştür. Bu nedenle, mevcut yazın üç farklı dönemde incelenmiştir: İlk dönem II. Dünya Savaşı ile 1970ler krizi arasındaki dönem, ikinci dönem 1970ler ile 1990lar arasında, son dönem ise 1990 sonrasında işaret etmiştir.

Dünya Savaşı ile 1970 Arası Dönem

1970lerden önce bölgesel ekonomik kalkınma iki temel varsayıma dayalıydı, gelirin yeniden dağılımı ve devletin refah politikaları. Bu dönemin temel kaygısı, bölgesel farklılıkların giderilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanmasıydı. Geleneksel büyüme teorileri, devlet müdahalelerini, dış kaynakları ve altyapı yatırımlarını başlıca temel kalkınma araçları olduğunu savunmuştur. Bu çerçevede Eraydın (2004), bölgesel ekonomik gelişmeye yol açan faktörleri yığılma ekonomileri, ölçek ekonomileri, büyük ölçekli üretim ve yatırım, dikey olarak bütünleşmiş ekonomi, dışsallıklar, ticarete dayalı karşılıklı bağımlılık ve sermaye birikim-yatırım dinamikleri şeklinde özetlemiştir. Dolayısıyla, bu dönemde bölgesel ekonomik gelişme bölgesel iç dinamiklerin etkin kullanımından ziyade dış müdahalelere dayalıydı.

Bu dönem ağırlıklı olarak Fordist üretim tarzına sahip büyük ölçekli firmaların öne çıktığı bir dönem olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ölçek ekonomilerinin önem kazanmasıyla sanayileşme süreci bölgesel ekonomik kalkınmanın önemli bir oyuncusu olarak kabul görmüştür. Buna göre, firmaların büyüklükleri ayrı bir önem taşımakta, büyük firmalar ana yatırım aracı olarak tanınmakta ve kullanılmaktaydı. Ancak, sermayenin sınırlı olması ve büyük firmaların daha fazla sermayeye ihtiyaç duyması nedeniyle, bu dönemde sınırlı girişimcilik faaliyetlerinin olduğu söylenebilir (Demirdag, 2015)

Bu dönemin bir diğer özelliği de devletin bir girişimci olarak hareket etmesi ve piyasada, planlamada, üretimde ve yatırımlarda önemli bir rol oynamasıdır. Eraydın (2004) bu dönemde geliştirilen ekonomi politikalarının, ekonomik büyümede sürekliliği sağlamak için devlet müdahalesinin gerekliliğini benimsediğini ve dolayısıyla bu politikaların oluşturulmasındaki sistemin merkeziyetçi ve kademeli olduğunu ileri sürmüştür.

Buradan da anlaşılacağı üzere, bu dönemde devletin ekonomide aktif rol oynaması ve büyük ölçekli üretim birimlerinin ekonominin motoru olarak kabul görmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) ve start-up faaliyetlerinin önemli ölçüde geriye itilmesine ve baskılanmasına yol açmıştır (Carlsson ve ark., 2013). Ayrıca bu dönemde yaşanan savaşlar ve ekonomik krizler, çok sayıda ülkede sermaye sıkıntısının yaşanmasına, dolayısıyla girişimciliğin ihtiyaç duyduğu finansman araçlarının sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Literatürde vurgulandığı üzere, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de bölgesel ekonomik kalkınmanın sağlanmasında devlet aktif bir rol oynamıştır (Eraydın, 2004). Farklı bölgelerde kurduğu Kamu İktisadi Teşebbüslerle (KİT) devlet bölgeler arasındaki gelişmişlik düzey farklılıklarını minimize etmeyi ve bölgesel istihdamı sağlamayı amaçlamaktaydı (Yenal, 2001). Dolayısıyla, bu dönemde Türkiye'de özel sektöre dayalı girişimcilik faaliyetleri oldukça kısıtlı kalmıştır. Öte yandan, özel teşebbüs tarafında kurulan kısıtlı sayıdaki büyük ölçekli ve işgücü-yoğun firmalar, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi bürokrasi ve sermayenin yoğun olduğu illerde yer seçimi yapmıştır.

Sonuç olarak, bu dönemde bugünkü anlamda girişimcilik faaliyetleri ve destekleri oldukça zayıf kalmıştı.

1970-1990 Arası Dönem

70lerdeki krizlerden sonra devlet müdahalelerine, dış kaynaklara ve altyapı yatırımlarına dayalı (bölgesel) ekonomik büyüme modellerinin yerini, iç dinamiklere dayalı İçsel Bölgesel Kalkınma Teorileri almıştır. Bu dönemde içsel büyüme yaklaşımı, bölgesel ekonomik kalkınmanın kaynaklarını kolektif girişimcilik, beşerî sermaye, dikey çözümlere ve yatay olarak entegre olmuş ekonomi gibi yerel dinamikler ve değerler olarak belirlemiştir (Tekeli & Pınarcıoğlu, 2004). Ayrıca, içsel büyüme modelleri, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) mekânsal yığılmalarından kaynaklanan artan getirilerine ve ekonomik dışsallıklarına da dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bu dönemde içsel büyüme modelleri, bölgesel kalkınmanın iç dinamiklerin harekete geçirilmesi ve yaratıcılığın geliştirilmesi ile sağlanabileceğini ortaya koymuştur.

Scott ve Storper (1987) ve Glasmeier (1994), 1970lerdeki krizlerin Fordist tip üretimin sonu ve yeni bir endüstriyel düzenin ortaya çıkışı olarak değerlendirmişlerdir. Bu tartışmalarla ilgili olarak, mekânsal gelişme üzerine çalışan araştırmacılar, yerel ekonomik kalkınmayı ve uluslararası rekabeti sağlamanın ve sürdürmenin bir yolu olarak kümelenmeye ve yeni sanayi odaklarındaki esnek üretim ve uzmanlaşmaya dikkat çekmiştir (Piore & Sabel, 1984; Storper, 1993). Bu nedenle, büyük firmalardan küçük firmalara geçiş olarak da bilinen seri üretimden esnek üretime geçiş, bölgelerin teknolojik gelişmelere ve sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede, içsel büyüme teorisine dayalı modeller (esnek üretim ve uzmanlaşma modeli ve yeni sanayi odakları modeli) KOBİ'lerin veya girişimciliğin bölgesel ekonomik kalkınmanın önemli araçlardan biri olduğunu göstermektedir. Özellikle 1970ler krizi sırasında bazı bölgelerin başarı öyküleri, ekonomik kalkınma açısından KOBİ'lerin ve girişimcilik faaliyetlerinin önemini pekiştirmiştir. Wenckers & Thurik (1999), 1970lerdeki stagflasyon ve yüksek işsizliğin arz yönlü ekonomiye ve ekonomik kalkınmayı sağlayan faktörlere yeni bir ilginin ortaya çıkmasına neden olduğunu iddia etmişlerdir.

Diğer bir ifadeyle, 1970lerin sonlarında patlak veren ekonomik krizler yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Bretton Woods anlaşmasının sona ermesiyle birlikte çok sayıda ülkede refah devleti anlayışı yerini neo-liberal politikalara bırakmıştır. Devletin ekonominin her alanında küçülmesini, deregülasyonu ve KİT'lerin özelleştirmesini politikalarının merkezine oturtan neo-liberal yaklaşım, 1980'lerden itibaren özel sektörün desteklenmesini ve ticaretin serbestleşmesini teşvik etmiştir (Kumral, 2006).

Dolayısıyla, çok sayıda ülkede olduğu gibi Türkiye'de de izleyen yıllarda, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi ve girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması için çeşitli politikalar ve önlemler uygulamaya konmuştur. Özellikle, KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumların güdümünde çok sayıda teşvik paketi oluşturulmaya ve uygulamaya konmuştur (Demirdağ, 2021; Yavan, 2012). Böylece, 1980'lerden itibaren, gelişmiş ülkelere paralel bir biçimde Türkiye'de girişimcilik faaliyetleri gelişmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, 1970ler ile 1990lar arasındaki dönem küçük firmaların ve girişimciliğin rolüne dikkatlerin yeniden çekildiği bir dönem olarak tanımlanabilir.

1990 sonrası Dönem

1990lı yıllardan itibaren küreselleşme çağında bölgesel kalkınma yaklaşımında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1980lerden

sonra, uluslararası ticaret hacimlerindeki beklenmedik gelişmeler ve ülkeler arasındaki sermaye hareketindeki kayda değer artış, ulus devlete dayalı olarak önceden var olan kalkınma yaklaşımlarını çarpıcı bir biçimde değiştirmiştir (Ascani ve ark., 2012). Böylece, küreselleşme, ikinci Dünya Savaşı sonrasında ulus-devlet düzeyindeki ekonomik kurumların kökten ortadan kaldırılmasına yol açmıştır. Buna ek olarak, küreselleşme, başarılı üretim sistemlerinin ortaya çıkmasına ve endüstriyel organizasyonun, Fordist temelli üretimden esnek üretime geçiş bağlamında, uluslararası pazarların artan rekabet baskısına dayanacak şekilde evrimine katkıda bulunmuştur (Ascani ve ark., 2012). Bu nedenle, küreselleşme ile birlikte standartlaştırılmış üretim sistemlerinin yerini, artan rekabetle başa çıkmanın bir yolu olarak ortaya çıkan daha esnek, uzmanlaşmış ve talep odaklı üretim birimleri almıştır. Böylece, küreselleşme bir yandan rekabeti artırırken, diğer yandan firmaların veya bölgelerin yeni pazarlara ve yeni ağlara dahil olması için fırsatlar yaratmıştır (Eraydın, 2004).

Bu gelişmelerle birlikte girişimciliğe verilen önem de artmıştır. Ascani ve ark. (2012), girişimcileri ülkeler ve bölgeler arasında sermaye ve mal akışını sağlayan ve böylece ulusal sınırların ortadan kalkmasına katkıda bulunan aktörler olarak tanımladılar. Ayrıca, bu dönemde girişimciliğin ve küçük firmaların artan önemi, küreselleşmenin neden olduğu değişikliklere, yeni ekonomik ortama ve rekabet koşullarına ayak uydurabilmelerinin bir yolu olarak değerlendirilmiştir.

Böylece, 1990lardan itibaren, küçük firmaların veya girişimciliğin payı neredeyse tüm endüstrilerde bir bütün olarak ekonomide artmıştır. Çok sayıda araştırmacı, küçük firmaları veya girişimciliği uzun vadeli bölgesel istihdam artışının ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı olarak tanımlamıştır (Acs & Armington, 2003; Carree ve ark., 2002). Benzer şekilde, Heger ve ark. (2011) girişimciliği, sürdürülebilir bir ekonominin belkemiği olarak tanımlamıştır. Ayrıca girişimciliğin bölgesel sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinde ve yenilikçilik ve teknolojik ilerlemedeki rolü, literatürde sıklıkla vurgulanmıştır (Acs & Mueller, 2008; Demirdağ & Eraydın, 2021; Prieger ve ark., 2017; Wenckers & Thurik, 1999). Diğer taraftan, çok sayıda araştırmacı küreselleşmeyle birlikte girişimciliğin, yeni bilginin oluşması ve yayılımı için bir kanal görevi gördüğünü ve ekonomik kalkınma ile yeni bilgiye yapılan yatırım arasındaki eksik bağlantıyı sembolize ettiğine işaret etmiştir (Audretsch & Belitski, 2013; Qian ve ark., 2013). Bu nedenle, son kalkınma modellerinde bilginin yayılması, öğrenme kapasitesi ve yenilikçilik, girişimciliğin kritik rolleri olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye açısından incelendiğinde ise küresel rekabetin, Türkiye'yi AB ve OECD gibi uluslararası kuruluşlarla uyumlu girişimciliği destekleyici yeni politika önlemlerini almaya zorladığı görülmüştür. Bu anlamda, 2000 yılında Bologna'da OECD tarafında düzenlenen ilk KOBİ Konferansı'ndan Türkiye, özellikle KOBİ'ler ve yeni girişimler için uygun bir iş ortamı yaratmanın önemini kabul etmiş ve 2002 yılında OECD ile iş birliği içinde "Düzenleyici Reformları" hazırlamıştır.

Benzer şekilde, ekonomik büyümede girişimciliğin ve KOBİ'lerin önemini kavrayan Türkiye, AB ile uyumlu şekilde 2000 yılında Lizbon Avrupa Zirvesi'nde ortaya konulduğu üzere, girişimcilik ve KOBİ faaliyetlerinin gelişimini politika gündemlerinin üst sıralarına koymuştur (OECD, 2004). Dahası, dünyanın en yenilikçi ekonomisi olmayı hedefleyen AB'yi takip ederek Türkiye yenilikçi ve teknoloji tabanlı girişimcilik faaliyetlerini desteklemek adına SBA,

MAP ve COSME gibi çeşitli strateji ve politika belgelerine katkıda bulunmuştur (Demirdağ, 2021).

Böylelikle, özellikle 2000lerden itibaren Türkiye’de girişimcilik ortamının iyileştirilmesi adına önemli çalışmalar ortaya konmuştur. Dünya Bankası “İş Yapma Kolaylığı Endeksi” raporuna (2018) göre, Türkiye’de yeni bir iş kurmak için gereken prosedür ve gün sayısı önemli ölçüde azalmıştır. 2004’te yeni bir iş kurmak için gerekli prosedür ve gün sayısı sırasıyla 14 ve 39 iken, 2018’de 7 ve 6,5’e düşmüştür. Benzer şekilde, Türkiye’nin AR-GE harcamaları da önemli ölçüde artmıştır: 1990 yılında yapılan AR-GE harcaması GSYH’nin %0,32’sine denk gelirken, bu oran yaklaşık üç kat artarak 2019 yılında %1,06 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022). Özellikle 2001 yılında yürürlüğe giren 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) kanunu bu artışın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB) Aralık 2021 verilerine göre, Türkiye’de ilan edilen TGB sayısı 92 iken, bunların 73 tanesi faaliyette, 19’u ise yapım aşamasındadır (STB, 2022). Ayrıca, bu bölgelerde AR-GE çalışmalarını yürüten toplam firma sayısı 7.331 iken, istihdam edilen personel sayısı 75.657’dir.

Dolayısıyla, Global Entrepreneurship Monitor (GEM) “Türkiye’de Girişimcilik ve Uluslararası Karşılaştırma 2018/2019” raporuna göre, Türkiye, Kuruluş Aşamasındaki Girişimciler, Yeni Bir İşin Sahibi Olan Girişimciler ve Erken Dönem Girişimciler oranı bakımından Avrupa’da ilk sıradadır (Karadeniz, 2019). Bu rapora göre, Türkiye’de 18-64 yaş arasındaki nüfusun %7,41’i bu girişim türlerinde herhangi birini seçerken, bu oran AB ortalaması için yaklaşık %5,16’dır. Ancak Karadeniz’e (2010) göre, Türkiye’deki girişimcilik faaliyetlerinin büyük bir bölümü fırsat-odaklı girişimcilikten ziyade zorunlu-odaklı girişimcilikten meydana gelmektedir. Yani, Türkiye’deki girişimcilerin büyük bir bölümü fırsatlardan ziyade zorunluluklardan dolayı yeni bir işe başlamış kişilerdir. Bu durum, Türkiye’deki girişimcilik faaliyetlerinin neden daha az yenilikçi olduğunu önemli ölçüde açıklamaktadır.

Dahası Türkiye’deki iller üzerine yapılan önceki çalışmalar, Türkiye’deki girişimcilik faaliyetlerinin illere göre dengeli bir biçimde dağılmadığını, aksine batıdaki gelişmiş illerin diğer illere göre daha yüksek düzeyde girişimcilik faaliyetlerine sahip olduğunu ortaya koymuştur (Çetindamar, 2012; Demirdağ 2015, 2021). Özellikle Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgesi’ndeki illerin ülke ortalamasının altında girişimcilik oranlarına sahip olduğunu gösterdiler.

Sonuç olarak, dünyada ve Türkiye’de girişimcilik ve yenilik faaliyetlerine verilen önem ciddi manada artarken, bölgeler arasındaki eşitsizlikler önemli bir sorun olarak kalmaya devam etmektedir.

Yöntemler

Bu çalışma, son yıllarda bölgesel yeniliklerin, istihdamın ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın önemli bir kaynağı olarak gösterilen girişimciliğin, Erzurum’da hangi düzeyde ve zamana göre nasıl değiştiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunu yaparken aynı zamanda bu çalışma, Erzurum’un ekonomik gelişmişlik düzeyini de göz önünde bulundurarak girişimcilik ve bölgesel ekonomik kalkınma düzeyi arasındaki ilişkiye atıfta bulunmaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu makale Erzurum’un Türkiye ortalamasına göre görece daha az gelişmiş olmasında girişimciliğin bir rolünün olup olmadığını analiz etmiştir.

Farklı kurumların ikincil verilerine dayalı nicel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışma, zaman serisine göre oluşturulmuş veri setlerini kullanarak bölgesel girişimcilik faaliyet düzeyi ile bölgenin ekonomik gelişimi arasındaki ilişkinin tarihsel olarak nasıl

değiştiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunun için aşağıdaki adımlar izlenmiştir.

- İlk olarak, Erzurum ilinin ekonomik gelişmişlik durumu değerlendirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) elde edilen kişi başına düşen GSYH değerleri (2004-2020) ile temel işgücü göstergeleri (1985-2014) kullanılarak Erzurum’un ekonomik gelişmişlik durumu hem zamana göre hem de ülke ortalamasına göre analiz edilmiştir.
- İkincil olarak, Erzurum ilinin girişimcilik ve yenilik kapasiteleri analiz edilmiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nden (TOBB) elde edilen kurulan-kapanan firma sayısı (1987-2020) ile Türkiye Patent ve Marka Kurumu’ndan alınan patent, marka, endüstriyel tasarım ve faydalı model tescil ve başvuru sayıları (1995-2020) kullanılarak Erzurum’un girişimcilik ve yenilik oranları hesaplanmıştır. Böylece, Erzurum’un zamana ve ülke ortalamasına göre nasıl bir performans sergilediği kolaylıkla analiz edilmiştir.
- Son olarak, girişimcilik ve yenilik düzeyinin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkisi korelasyon analizi kullanılarak test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için 1987-2020 dönemi arasındaki her bir yıl bir gözlem olarak kabul edilmiş ve toplam 34 gözlem üzerinden Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Böylelikle, farklı veri setlerinden elde edilen tabloları, grafikleri ve istatistiksel sonuçları inceleyerek bu çalışma, Erzurum’un girişimcilik, yenilik ve ekonomik gelişmişlik (kişi başına düşen GSYİH) düzeyleri arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir biçimde değerlendirmeye çalışmıştır.

Bulgular

Erzurum İlinin Ekonomik Durumunun ve Girişimciliğinin Tarihsel Analizi

Erzurum İlinin Ekonomik Durumu

İbrahim Hakkı Konyalı “Erzurum Tarihi” isimli eserinde Erzurum’u Çin, Hindistan, Orta Asya ve İran’dan gelen ticaret kervanlarının önemli bir durak noktası ve ticaret merkezi olarak tasvir etmiştir (Konyalı, 1960). Ancak Arıkan’ın (1964) da aktardığı üzere, geçmişte aktif olarak kullanılan Trabzon-Tebriz ticaret yolunun önemini kaybetmesi ve yaşanan savaşlar, Erzurum’un ekonomik anlamda önemini kaybetmesine ve ciddi sıkıntılar yaşamasına yol açmıştır.

Dahası, 1980lere kadar devlet destekli yatırımlarla ekonomik gelişimini sürdüren Erzurum, 1980lerden itibaren benimsenen neo-liberal politikalar ile doğrudan devlet destekli yatırımlardan mahrum kalmış ve bu durum kentin ekonomik gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu noktada Gündüz’ün (2017) şu ifadeleri kayda değerdir: “*Erzurum bu liberalleşme ve gelişme politikalarından yeterince faydalanamamıştır*”. Dolayısıyla, başta sermaye, kurumsal altyapı, girişimcilik kültürü, beşerî ve sosyal sermaye gibi faktörlerin zayıflığı veya eksikliği Erzurum gibi illerin yeni ekonomik modele adaptasyonlarını zorlaştırmıştır.

Bu nedenle, Erzurum sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından Türkiye’nin en az gelişmiş illeri arasında yer almıştır. SEGE raporlarına göre, Erzurum 1991 yılında 73 il arasında en gelişmiş 57. il olurken, 1996 yılında 76 il arasında 56. ve 2003, 2011 ve 2017 yıllarında ise 81 il arasında sırasıyla 60., 59. ve 61. gelişmiş il olmuştur. Benzer şekilde, Erzurum illerin gelişmişlik sıralamasını inceleyen başka çalışmalarda da oldukça gerilerde yer almıştır. Örneğin, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi (EDAM, 2009) tarafından yapılan “*Türkiye için bir rekabet endeksi*” isimli çalışmada, Erzurum

Tablo 1.
Erzurum İli Kişi Başına Düşen GSYH, (\$, 2009 bazlı)

Yıllar	TÜRKİYE	ERZURUM
2004	6021	3250
2005	7376	3922
2006	7971	4220
2007	9735	5194
2008	11018	6044
2009	9044	5244
2010	10629	6561
2011	11289	6557
2012	11675	6948
2013	12582	7418
2014	12178	7120
2015	11085	6577
2016	10964	6827
2017	10696	6614
2018	9793	5655
2019	9208	5328
2020	8598	5176

Kaynak: TÜİK (2022)

53. sırada yer almıştır. Bu sonuçlar, Erzurum'un sosyo-ekonomik anlamda az gelişmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca ilin yaklaşık son otuz yıldır aynı seviyelerde kaldığını göstermektedir.

Diğer taraftan, Erzurum ile ilgili farklı kurumlar tarafından elde edilen veriler de bu bilgileri doğrular niteliktedir. Nitekim, TÜİK'ten elde edilen kişi başına düşen GSYH değerlerinin yıllara göre değişimine bakıldığında; Erzurum'un 2004-2020 yılları arasında sürekli olarak Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir (Tablo 1). 2020 verilerine göre Türkiye'de kişi başına düşen GSYH değeri 8598 dolarken, bu değer Erzurum için 5176 dolardır.

Diğer yandan, Erzurum'da kişi başına düşen GSYH değerleri 2013 yılında zirveye çıkarken, sonraki yıllarda Türkiye ile paralellik göstererek kademeli bir şekilde düşmüştür. Anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin iç ve dış politikaları neticesinde yaşadığı sorunlar, ülke ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Benzer etkinin Erzurum'da da sirayet ettiği görülmüştür.

Tablo 2'de Erzurum'a ait temel işgücü göstergelerine yer verilmiştir. Bu göstergelerden en önemlilerden biri de işgücüne katılım oranıdır. Bu oran; bir bölgede üretim sürecinde olan işgücünün etkin nüfusa oranını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu oran, bir bölgenin istihdamdaki başarısını temsil eder. Bu bağlamda incelendiğinde, 1985-2014 yılları arasında Erzurum'un işgücüne katılım oranında ciddi bir azalma meydana geldiği görülmüştür. Benzer şekilde, Erzurum'daki istihdam oranları da aynı dönem içinde ciddi oranlarda düşmüştür. Buna paralel olarak, işsizliğin arttığı gözlemlenmiştir. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında ise, Erzurum'un tüm göstergeler açısından ülke ortalamasına yakın ancak ülke ortalamasının üstünde bir performans gösterdiği gözlemlenmiştir. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır, işsizlik oranının belirlenmesinde bildirimler esas alınıyor. Yani işsiz olduğunu bildirmeyenler bu kategoriye dahil edilmiyor. Bu nedenle, Gündüz'ün (2017) de ifade ettiği üzere, bölgenin sosyal yapısı dikkate alındığında, Erzurum'da bildirimde bulunanların oranı oldukça az olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, Erzurum'daki işsizlik oranının belirtilenden fazla olması büyük olasıdır.

Oysa Gündüz'e (2017) göre, Erzurum'daki istihdam oranının ülke ortalamasının üstünde olması buradaki istihdam koşullarının yeterli niteliklere sahip olduğu anlamına gelmez. İldeki istihdam oranın yüksek olması, Erzurum'un Doğu Anadolu Bölgesi'nin toptancı merkezi olmasına, dolayısıyla perakendecilik ve mağazacılık sektörünün yaygın olmasına bağlıdır. Gündüz ayrıca ildeki sanayi sektörünün yeterince istihdam sağlayamadığını ileri sürmüştür. Erzurum'da istihdam edilenlerin yalnızca %13'ü sanayi sektöründe istihdam edilirken, bu oran %27 olan Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Benzer şekilde, hizmetler sektörü de ülke ortalamasının altında kalmıştır. Ancak tarım sektörü bakımında Erzurum ülke ortalamasının üstünde bir orana sahiptir.

Erzurum İlinin Girişimcilik ve Yenilik Kapasitesi

Bu bölümde Erzurum'un girişimcilik ve yenilik potansiyeli değerlendirilmiştir. Literatürde girişimcilik, genellikle yeni firma doğum oranı ile ölçülmüştür. Yeni firma doğum oranı, yeni kurulan firma sayısının toplam nüfusa veya işgücüne bölünmesi ve ardında bin ile çarpımıyla bulunmaktadır. Bu bölümde, Erzurum'a ait bu istatistikler kullanılarak ilin girişimcilik kapasitesi hakkında detaylı bir analiz yapılmıştır. Bununla birlikte, ilin yenilik kapasitesini belirlemek için ise toplam patent, faydalı model, marka ve tasarım başvuru ve tescil sayıları kullanılmıştır. Ancak toplam yenilik düzeyini

Tablo 2.
Erzurum İli Temel İşgücü Göstergeleri

Yıllar	ERZURUM			TÜRKİYE		
	İşgücüne katılım (%)	İstihdam (%)	İşsizlik (%)	İşgücüne katılım (%)	İstihdam (%)	İşsizlik (%)
1985	67,00	65,00	3,00	61,00	58,00	5,00
1990	55,00	53,00	5,00	52,00	49,00	6,00
2000	52,00	48,00	9,00	55,00	50,00	5,00
2008	52,60	49,30	6,20	47,21	42,56	10,40
2010	51,00	47,00	7,90	48,78	43,02	12,31
2011	52,02	48,64	6,50	49,40	44,33	10,46
2012	49,40	46,20	6,50	50,68	46,31	8,80
2013	48,00	44,90	6,50	50,14	46,13	8,26
2014	50,00	46,70	6,60	50,53	46,22	8,80

Kaynak: TÜİK (2022)

hesaplamak için, toplam başvuru ve tescil sayılarının toplamı ayrı ayrı toplam nüfusa bölündükten sonra, yüz bin ile çarpılmıştır. Böylece Erzurum'da yüz bin kişiye düşen toplam patent, faydalı model, marka ve tasarım başvuru ve tescil sayıları, ilin yenilik kapasitesini temsil etmek için kullanılmıştır.

Erzurum ilinin girişimcilik kapasitesini değerlendirmek için öncelikle yıllara göre kurulan ve kapanan firma sayısının zamana göre nasıl değiştiğine bakmakta fayda vardır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, Erzurum'da kurulan ve kapanan firma sayısı oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. 2007 yılına kadar kurulan ve kapanan firma sayıları artan bir trend izlerken, 2007 yılında önemli bir kırılma

yaşanmış ve kapanan firma sayısı ilk defa kurulan firma sayısını geçmiştir. Bunun birçok nedeni olabilir, fakat en önemli nedeni 2008 krizine girerken ekonomilerin daralmaya başlaması ve bunun da Erzurum'daki girişimcilik faaliyetlerini olumsuz etkilemesi şeklinde açıklanabilir. Ayrıca belirtmekte fayda var ki; Gürcistan Erzurum'un ihracat yaptığı ülkelerin başında gelmektedir. 2008 yılında patlak veren Rusya-Gürcistan savaşı da bu düşüşün meydana gelmesinde etkili olmuş olabilir. 2010-2015 yılları arasında kurulan firma sayısı azalırken, kapanan firma sayısı küçük de olsa artış göstermiştir. 2015-2020 döneminde ise, tersi bir durum yaşanmış, özellikle 2019'dan sonra kurulan firma sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

Bunun yanında, Tablo 3'ün son iki sütununda gösterildiği üzere, Erzurum'un girişimcilik kapasitesini temsil eden firma doğum oranı, 1994 krizinden 1997 yılının sonlarına kadar düzenli bir şekilde artarken, 1999-2000 krizlerinin yaşandığı dönemler ve sonraki birkaç yıl düşüş trendine girmiştir. Takip eden yıllara bakıldığında ise, özellikle 2003-2013 ile 2015-2020 dönemleri arasında sınırlı da olsa artış göstermiştir.

Tablo 3.
Erzurum İlinin Girişimcilik Kapasitesi (Kurulan ve Kapanan İşletme ve Kooperatif Sayısı)

Yıllar	ERZURUM			ERZURUM	TÜRKİYE
	Kurulan (A)	Kapanan (B)	Net (A-B)	Firma Doğum Oranı	
1987	71	4	67	0,08	0,40
1988	48	7	41	0,06	0,39
1989	46	17	29	0,05	0,28
1990	116	3	113	0,14	0,33
1991	94	0	94	0,11	0,31
1992	107	2	105	0,12	0,47
1993	142	2	140	0,16	0,73
1994	107	8	99	0,12	0,80
1995	143	1	142	0,16	0,91
1996	124	0	124	0,14	0,87
1997	209	9	200	0,23	1,05
1998	271	3	268	0,29	0,87
1999	192	6	186	0,21	0,41
2000	207	8	199	0,22	0,49
2001	209	18	191	0,23	0,43
2002	138	25	113	0,15	0,45
2003	129	24	105	0,15	0,47
2004	229	26	203	0,27	0,59
2005	249	34	215	0,30	0,68
2006	233	46	187	0,29	0,75
2007	265	411	-146	0,34	0,78
2008	213	32	181	0,27	0,69
2009	215	67	148	0,28	0,61
2010	272	67	205	0,35	0,70
2011	236	87	149	0,30	0,73
2012	159	63	96	0,20	0,53
2013	152	78	74	0,20	0,65
2014	141	76	65	0,18	0,76
2015	204	78	126	0,27	0,86
2016	207	60	147	0,27	0,81
2017	211	42	169	0,28	0,91
2018	219	48	171	0,29	1,05
2019	189	39	150	0,25	1,03
2020	332	38	294	0,44	1,23

Kaynak: TOBB (2022)

Tablo 4.
Erzurum İlinin Yenilik Kapasitesi (Yüz Bin Kişiye Düşen Tescil ve Başvuru Sayısı)

Yıllar	ERZURUM		TÜRKİYE	
	Toplam Yenilik_Başvuru	Toplam Yenilik_Tescil	Toplam Yenilik_Başvuru	Toplam Yenilik_Tescil
1995	2,13	0,78	23,49	10,07
1996	2,66	1,00	28,27	13,34
1997	1,98	1,21	28,63	17,62
1998	2,17	1,41	25,83	13,08
1999	4,85	0,97	30,89	21,13
2000	6,72	2,13	35,58	18,41
2001	5,02	3,82	34,92	18,74
2002	6,71	3,92	48,78	24,22
2003	5,05	2,98	52,50	26,86
2004	6,35	3,65	65,18	34,34
2005	14,00	4,47	81,22	46,39
2006	20,95	8,18	90,82	59,84
2007	21,28	13,63	98,31	69,45
2008	17,94	9,94	100,54	60,82
2009	20,67	12,14	98,12	68,08
2010	24,44	9,36	116,59	56,18
2011	24,84	13,19	158,62	60,98
2012	25,06	14,14	150,00	83,21
2013	27,52	13,69	142,82	103,62
2014	29,61	17,82	146,56	107,68
2015	28,07	18,10	143,78	105,53
2016	29,40	21,26	141,38	121,04
2017	34,85	22,09	156,55	110,70
2018	32,56	18,10	150,27	112,23
2019	36,48	14,70	167,13	98,97
2020	56,84	23,74	212,45	116,53

Kaynak: Türkiye Patent ve Marka Kurumu (2022)

Diğer taraftan, ülke ortalaması ile karşılaştırıldığında ise Erzurum'un girişimcilik kapasitesi hakkında yorum yapmak daha mümkün olmuştur. Tablo 3'te gösterildiği üzere, Erzurum ile ülke ortalaması arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Bu fark özellikle 1991-1997 ile 2011-2019 dönemleri arasında ciddi oranlarda artarken, diğer dönemlerde azalma göstermiştir. Fakat 1987-2020 dönemi arasındaki farkın ortalaması hesaplandığında ise, ülke ortalamasının Erzurum'un ortalamasının 3,5 katı olduğu hesaplanmıştır. Özetle, ülke geneliyle karşılaştırıldığında, Erzurum'un girişimcilik kapasitesinin oldukça düşük seviyelerde kalmıştır.

Öte yandan, TOBB (2022) şirket istatistikleri incelendiğinde, 2010-2020 yılları arasında Erzurum'da kurulan yabancı şirket sayısı yalnızca 36 iken, bu sayı ülke geneli için 70.748'dir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Erzurum girişimcilik faaliyetleri açısından tercih edilen bir il olmamıştır.

Yenilik kapasitesiyle ilgili göstergeler incelendiğinde ise, Erzurum'da toplam yenilik faaliyetlerinin zamanla önemli bir artış gösterdiği gözlemlenmiştir (Tablo 4). 1995 yılında yüz bin kişiye düşen yenilik faaliyetleri başvurusu 2,13 iken, bu rakam yaklaşık 27 kat artarak 2020 yılında 56,84'e yükselmiştir. Benzer şekilde, tescilli yenilik faaliyetleri sayısı da yaklaşık 30 kat artarak 0,78'den 23,74'e yükselmiştir. Öte yandan, 1995-2000 dönemi içinde Erzurum'da yapılan paten başvuru ve tescil sayısı sırasıyla 4 ve 1 iken, 2000-2010 dönemi için 47 ve 3, 2010-2020 dönemi için ise 236 ve 22 olarak gerçekleşmiştir.

Erzurum'da yenilik faaliyetlerinin bu şekilde artış göstermesinin birçok nedeni olabilir. Fakat başlıca nedenleri şu şekilde

sıralanabilir: i. Atatürk Üniversitesi'ndeki bölüm, öğrenci ve akademisyen sayısının artması: 1958'de Ziraat ve Fen-Edebiyat Fakültelerinde toplam 135 öğrencisi ile faaliyete başlayan Atatürk Üniversitesi, günümüzde 17 fakülte, 20 yüksekokul, 6 enstitü, 16 araştırma merkezi ve yaklaşık 2500 öğretim üyesi ve 60 bine yakın öğrencisi ile dev bir yapıya dönüşmüştür. ii. 2010 yılında Erzurum Teknik Üniversitesi'nin (ETÜ) kurulması: 6 fakültesi ve 3 enstitüsü bulunan ETÜ'nün yaklaşık 5 bin öğrencisi bulunmaktadır. iii. 2012 yılında Ata Teknokent'in kurulması: Günümüzde yüzden fazla firma faaliyet göstermektedir. Böylelikle artan beşerî sermaye kapasitesiyle Erzurum'da yenilik faaliyetlerinin tetiklendiği öne sürülebilir.

Fakat Tablo 4'te de görüldüğü üzere, Erzurum'un son yıllardaki başarılı performansına rağmen, yenilik düzeyinin ülke ortalamasının oldukça altında yer aldığı görülmüştür. Hatta zamanla bu farkın giderek arttığı gözlemlenmiştir. Öyle ki, 1995-2020 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, Erzurum'un ülke ortalamasının yaklaşık 7 katından daha düşük yenilik başvurusu ve 8 katından daha düşük tescil yaptığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, ilin diğer bölgelere göre neden daha düşük ekonomik, sosyal ve kültürel gelişime sahip olduğunu bir nebze de olsa açıklamaktadır.

Öte yandan, Erzurum'da girişimcilerin aldığı devlet destekleri ve bunların ülke içindeki payı incelendiğinde, Erzurum'da girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin neden bu kadar düşük seviyelerde olduğu daha kolay anlaşılabilir. Tablo 5'te de sunulduğu üzere, 2008 ve 2018 yılları haricinde, Erzurum'un teşvik belge sayısı, yatırım miktarı ve istihdam sayısı bakımında ülke içindeki payının hiçbir zaman %1'i geçmediği görülmüştür.

Tablo 5.
Erzurum İline İlişkin Teşvik İstatistikleri

Yıllar	ERZURUM			ÜLKE İÇİNDEKİ PAYI		
	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Belge Adedi (%)	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL) (%)	İstihdam (%)
2001	16	34	774	0,78	0,28	0,73
2002	4	12	20	0,15	0,10	0,01
2003	6	13	334	0,19	0,11	0,23
2004	15	35	369	0,43	0,22	0,23
2005	24	91	493	0,68	0,57	0,33
2006	13	14	159	0,53	0,10	0,16
2007	13	60	312	0,58	0,30	0,31
2008	19	253	210	0,78	1,22	0,23
2009	12	45	214	0,61	0,20	0,29
2010	25	145	718	0,78	0,29	0,61
2011	23	171	314	0,66	0,40	0,30
2012	16	84	285	0,45	0,12	0,19
2013	19	248	236	0,47	0,31	0,14
2014	24	202	437	0,69	0,24	0,27
2015	29	212	424	0,68	0,19	0,29
2016	39	308	335	0,79	0,26	0,22
2017	67	476	969	0,93	0,23	0,43
2018	18	199	2867	0,31	0,11	1,16
2019	16	757	534	0,28	0,43	0,26
2020	40	1532	2178	0,38	0,58	0,73

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022)

Tablo 6.
Tanımlayıcı İstatistikler

	GSYİH_E	Girişimcilik_E	Yenilik_E	GSYİH_T	Girişimcilik_T	Yenilik_T
Ortalama	7086,80	0,22	18,78	13132,93	0,68	97,28
SS.	3423,87	0,09	13,95	4753,14	0,24	55,79
Skewness	0,54	0,10	0,65	0,54	0,22	0,14
Kurtosis	-1,27	-0,22	0,40	-1,14	-0,60	-1,19
Min.	3347,92	0,05	1,98	7331,19	0,28	23,49
Max.	13145,33	0,44	56,84	21574,07	1,23	212,45

Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi ile Girişimcilik ve Yenilik Faaliyetleri Arasındaki İlişki

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Erzurum ekonomik gelişmişlik açısından ülke ortalamasının oldukça gerisinde kalmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri de çok sayıda çalışmada da vurgulandığı üzere, istihdamın, teknolojik gelişimin ve yeniliklerin önemli bir kaynağı olan girişimcilik faaliyetlerinin Erzurum'da kısıtlı düzeyde kalmış olmasıdır. Öyle ki, 1987-2020 yılları arasında Erzurum'daki girişimcilik oranı ortalama 0,22 olarak hesaplanırken, bu oran ülke ortalaması için yaklaşık üç kat daha yüksek bulunarak 0,68 olarak hesaplanmıştır (bkz Tablo 6).

Öte yandan, Erzurum'daki mevcut ekonomik durumun ortaya çıkmasında girişimcilik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yenilik faaliyetlerinin ne ölçüde etkili olduğunu göstermek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Ancak, korelasyon analizine geçmeden önce verilerin normal bir dağılıma sahip olup olmadığı test edilmiştir. Bunun için ilk olarak, Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Tablo 6'da gösterildiği üzere, Skewness ve Kurtosis değerlerinin hiçbir değişken için -1,5 ile +1,5 aralığını aşmadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, Tabachnick ve Fidell'in (2013) belirttiği gibi, veriler normal bir dağılıma sahiptir. Benzer biçimde, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin sonuçları da incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bütün değişkenlerin için p anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olduğunu, bu nedenle verilerin normal bir dağılıma sahip olduğunu göstermiştir.

Buna göre Tablo 7'de sunulan Pearson korelasyon analiz sonuçları, Erzurum için ekonomik gelişmişlik düzeyi ile girişimcilik ve yenilik düzeyi arasındaki ilişkinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ($p < ,01$) olduğuna işaret etmiştir. Dahası, Erzurum'un ekonomik gelişmişlik düzeyi ile girişimcilik düzeyi arasındaki ilişki orta düzeyde iken, yenilik düzeyi ile arasındaki ilişki güçlü düzeydedir. Bu sonuç, normal girişimcilikten ziyade yenilik odaklı girişimciliğin

Tablo 7.
Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi ile Girişimcilik Arasındaki İlişki

ERZURUM	GSYİH_E	Girişimcilik_E	Yenilik_E
GSYİH_E	1	,642**	,938**
Girişimcilik_E	,642**	1	,599**
Yenilik_E	,938**	,599**	1
TÜRKİYE	GSYİH_T	Girişimcilik_T	Yenilik_T
GSYİH_T	1	,639**	,949**
Girişimcilik_T	,639**	1	,438*
Yenilik_T	,949**	,438*	1

NOT: ** Korelasyon 0.01 düzeyinde (2-kuyruklu) önemlidir. * Korelasyon 0.05 düzeyinde (2-kuyruklu) önemlidir.

bölgesel ekonomik kalkınmada daha etkili bir rol oynayabileceğini göstermiştir. Benzer sonuçlar Türkiye için de geçerlidir.

Literatürdeki bulguları ve çalışmanın temel hipotezini güçlü bir şekilde destekleyen bu sonuçlar, girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin bölgesel ekonomik kalkınmanın önemli birer faktörü olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, bu sonuçlar Erzurum'daki düşük ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük girişimcilik ve yenilik düzeyi ile açıklanabildiğini göstermiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, görece daha az gelişmiş bir il olan Erzurum'un girişimcilik düzeyi ile-ekonomik gelişiminin tarihsel bir analizini yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu araştırma Erzurum'un ekonomik gelişmişlik düzeyi ile girişimcilik ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan yenilik düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Önceki bölümde, Erzurum'un bu değişkenler bakımında tarihsel olarak nasıl bir gelişme deseni ortaya koyduğu açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Elde edilen bulgular, Erzurum'un ekonomik olarak kalkınması için gerekli olan girişimcilik ve yenilik gibi faktörler açısından oldukça zayıf bir yapıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Erzurum üzerine yapılmış önceki araştırmalarda tespit edildiği üzere, yerel halkın girişimcilik ve yenilik faaliyetlerine karşı ilgisiz ve mesafeli olması, nitelikli iş gücünün şehri terk etmesi, finansal sermayenin kısıtlı olması, zayıf girişimcilik kültürü, bilinçsiz markalaşma ve patent çalışmalarını, düşük sosyal sermaye ve destekleyici kentsel politikaların yokluğu gibi nedenlerden dolayı, bölgesel kalkınmanın motoru olarak gösterilen girişimcilik ve yenilik faaliyetleri Erzurum'da kısıtlı seviyelerde kalmıştır (Atasever, 2020; Tanas, 2019). Bunların yanında, yerel halkın devlet destekleri hakkında yetersiz bilgiye ve tecrübeye sahip olması, sosyal yardımların bireyleri pasifleştirilmesi, kamu kuruluşları arasında koordinasyon ve uyumun zayıf olması ve uzun vadeli yenilik politikalarının yokluğu, Erzurum'da girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinin, dolayısıyla ekonomik gelişmişlik düzeyinin arzulan seviyelerde olmamasında etkili olmuştur.

Ayrıca bulgular, Erzurum ile ilgili şu politikaların önemini bir daha ortaya koymuştur. Birincisi, Erzurum'daki üniversite mezunlarının şehir dışına göçünün önüne geçilmesi için start-up faaliyetlerini destekleyici çeşitli ve zengin içerikli finansman mekanizmalarının geliştirilmesi elzemdir. Ayrıca bireylerin bu tür destekleri almasının önündeki bürokratik engellerin de hafifletilmesi büyük önem taşımaktadır. İkincisi, yerel halkın girişimcilik ve yenilik faaliyetleri hakkında bilinçlendirilmesi ileride daha fazla kişinin bu tür faaliyetlere yönelmesini sağlayacaktır. Böylece kentteki önemli sorunlardan biri olan işsizliğin de önüne geçilmiş olacaktır. Son olarak, bölgesel rekabet gücünü ve kalkınma düzeyini artırabilmek için özellikle yenilikçi girişimcilik faaliyetlerine yönelik desteklerin artırılması gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares that they have no competing interests.

Funding: The author declares that this study had received no financial support.

Kaynaklar

- Acs, Z. J., & Armington, C. (2003). *Endogenous growth and entrepreneurial activity in cities*. Working Papers 03-02, Center for Economic Studies, U.S. Census Bureau, <https://www.census.gov/library/working-papers/2003/adrm/ces-wp-03-02.html>.
- Acs, Z. J., & Mueller, P. (2008). Employment effects of business dynamics: Mice, gazelles and elephants. *Small Business Economics*, 30(1), 85–100. [CrossRef]
- Arkan, O. (1964). *Erzurum Şehrinin Ekonomik Esasları*. (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Armington, C., & Acs, Z. J. (2002). The determinants of regional variation in new firm formation. *Regional Studies*, 36(1), 33–45. [CrossRef]
- Ascani, A., Crescenzi, R., & Iammarino, S. (2012). *Regional economic development: A review*. WP1/03 Search Working Paper, <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.3.pdf>.
- Atasever, İ. (2020). *Marka ve Patent Çalışmaları: Erzurum İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Audretsch, D. B. (2012). Entrepreneurship research. *Management Decision*, 50(5), 755–764. [CrossRef]
- Audretsch, D. B., & Belitski, M. (2013). The missing pillar: The creativity theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Small Business Economics*, 41(4), 819–836. [CrossRef]
- Audretsch, D., & Thurik, R. (2001). What is new about the new economy? Sources of growth in the managed and entrepreneurial economy. *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267–315.
- Bennett, D. L. (2021). Local economic freedom and creative destruction in America. *Small Business Economics*, 56(1), 333–353. [CrossRef]
- Bulmuş, G., & Polat, E. (2020). Yeni bölgeselcilik yaklaşımı ve bölgesel kalkınma ajanslarının türkiye bölgesel planlama uygulamasına etkileri. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi Derleme Makale MBUD*, 5(2), 293–308.
- Carlsson, B., Braunerhjelm, P., McKelvey, M., Olofsson, C., Persson, L., & Ylinenpää, H. (2013). The evolving domain of entrepreneurship research. *Small Business Economics*, 41(4), 913–930. [CrossRef]
- Carree, M., van Stel, A., Thurik, R., & Wennekers, S. (2002). Economic development and business ownership: An analysis using data of 23 OECD countries in the period 1976–1996. *Small Business Economics*, 19(3), 271–290. [CrossRef]
- Cetindamar, D., Gupta, V. K., Karadeniz, E. E., & Egrican, N. (2012). What the numbers tell: The impact of human, family and financial capital on women and men's entry into entrepreneurship in Turkey. *Entrepreneurship and Regional Development*, 24(1–2), 29–51. [CrossRef]
- Demirdag, İ. (2015). *Entrepreneurship and Regional Economic Development: Evidence on Turkish Regions*. (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Demirdag, İ. (2021). *How do Institutions Matter For Innovative Entrepreneurship? An Investigation at the Regional Scale*. (Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Demirdag, İ., & Eraydın, A. (2021). Explaining regional differences in firm formation rates: How far are government policies important for entrepreneurship? *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 13(2), 254–281. [CrossRef]
- Dvouléty, O. (2017). Can policy makers count with positive impact of entrepreneurship on economic development of the Czech regions? *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 9(3), 286–299. [CrossRef]
- Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi (EDAM). (2009). Retrieved from <https://edam.org.tr/>
- Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler (Cilt I). *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Mart 2004. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).
- Glasmeier, A. (1994). Flexible Districts, Flexible Regions? The Institutional and Cultural Limits to Districts in an Era of Globalisation and Technological Paradigm Shift, in *Globalisation. Institutions and regional development in Europe*. Oxford University Press.
- Gündüz, İ. (2017). *Cumhuriyet Döneminde Erzurum Ekonomisinin Türkiye ve Kafkasya Açısından Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Heger, D., Veith, T., & Rinawi, M. (2011). The effect of broadband infrastructure on entrepreneurial activities: The case of Germany. ZEW Discussion Paper, no. 11-081. *SSRN Electronic Journal*. [CrossRef]
- Karadeniz, E. (2010). *Entrepreneurship in Turkey 2010*. The Global Entrepreneurship Monitor (GEM), <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Eng/Detay.php?rid=727&lst=Haberler> (Erişim Tarihi: 10.04.2022).
- Karadeniz, E. (2019). *Türkiye'de Girişimcilik ve Uluslararası Karşılaştırma 2018/2019*. The Global Entrepreneurship Monitor (GEM), <https://web-dosya.kosgeb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 22.05.2022).
- Karlsson, C. (2012). *Entrepreneurship, social capital, governance and regional economic development*. CSIR Electronic Working Paper Series, no. 2012/6, https://www.bth.se/wp-content/uploads/2018/02/12_WP6.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Konyalı, İ. H. (1960). *Erzurum Tarihi*. Erzurum Tarihini Araştırmave Tanıtma Derneği Yayınları.
- Kumral, N. (2006). *Bölgesel Rekabet Gücünü Artırmaya Yönelik Politikalar. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. Eylül 2006, ODTÜ, Ankara.
- Lee, C. K., Cottle, G. W., Simmons, S. A., & Wiklund, J. (2021). Fear not, want not: Untangling the effects of social cost of failure on high-growth entrepreneurship. *Small Business Economics*, 57(1), 531–553. [CrossRef]
- Lortie, J., Barreto, T., & Cox, K. (2019). The implications of national and regional long-term orientation on entrepreneurial activity. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 25(6), 1236–1258. [CrossRef]
- Nazir, M. A. (2012). Contribution on entrepreneurship in economic growth. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(3).
- Organization for Economic Co-operation and Development (2004). *International investment perspectives*. OECD.
- Piore, M., & Sabel, C. F. (1984). *The Second Industrial Divide*. Basic Books.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press.
- Prieger, J. E., Lu, H., & Zhang, H. (2017). *The importance of transportation, broadband, and intellectual infrastructure for entrepreneurship*. School of Public Policy Working Papers, Paper 68. Pepperdine University.
- Qian, H., Acs, Z. J., & Stough, R. R. (2013). Regional systems of entrepreneurship: The nexus of human capital, knowledge and new firm formation. *Journal of Economic Geography*, 13(4), 559–587. [CrossRef]
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB) (2022). Yatırım Teşvik İstatistikleri. <https://sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615> (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Scott, A. J., & Storper, M. (1987). High technology industry and regional development: A theoretical critique and reconstruction. *International Social Science Review*, 112, 215–232.
- Stam, E. (2015). Entrepreneurial ecosystems and regional policy: A sympathetic critique. *European Planning Studies*, 23(9), 1759–1769. [CrossRef]
- Sternberg, R. (2012). Do EU regional policies favour regional entrepreneurship? Empirical evidence from Spain and Germany. *European Planning Studies*, 20(4), 583–608. [CrossRef]

- Storper, M. (1993). Regional worlds of production: Learning and innovation in the technology districts of France, Italy and USA. *Regional Studies*, 27(5), 433–455. [CrossRef]
- Tanas, H. (2019). *Kobi'lerde Girişimcilik Tipi ve Yenilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Erzurum İli Üzerine bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Teixeira, S. J., Casteleiro, C. M. L., Rodrigues, R. G., & Guerra, M. D. (2018). Entrepreneurial intentions and entrepreneurship in European countries. *International Journal of Innovation Science*, 10(1), 22–42. [CrossRef]
- Tekeli, İ., & Pınarcıoğlu, M. (2004). Commitment model for regional planning: How to unlock frozen gears of stagnant regions. In T. Gök & T. Marszai (Eds.), *Urban and Regional Development: Concepts and Experiences* (pp. 9–28). Academy of Sciences.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). İstihdam, İşsizlik ve Ücret. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> (Erişim Tarihi: 14.05.2022).
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). (2022). Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri. Retrieved from <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>.
- Türkiye Patent & Marka Kurumu (2022). İstatistikler. <https://www.turkpatent.gov.tr/istatistikler> (Erişim Tarihi: 10.05.2022).
- Urbano, D., & Turró, A. (2013). Conditioning factors for corporate entrepreneurship: An in(ex)ternal approach. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 9(3), 379–396. [CrossRef]
- Wennekers, S., & Thurik, R. (1999). Linking entrepreneurship and economic growth. *Small Business Economics*, 13(1), 27–56. [CrossRef]
- Wennekers, S., van Wennekers, A., Thurik, R., & Reynolds, P. (2005). Nascent entrepreneurship and the level of economic development. *Small Business Economics*, 24(3), 293–309. [CrossRef]
- Yavan, N. (2012). Türkiye'de yatırım Teşviklerinin bölgesel belirleyicileri: Mekânsal ve istatistiksel bir analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(1), 9–37. [CrossRef]
- Yenal, O. (2001). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. Creative Yayınları.